

Starý palác Pražského hradu

JAN SOKOL

Châteaubriand si odnesl ze své krátké návštěvy na Pražském hradě dojem podivuhodné směsi Escorialu a kasáren; v tomto kontrastu mezi vznešeným a všedním, mezi slávou a zapomenutím nalezl jádro svého pražského zážitku. Tak působily Hradčany — jak se tehdy obecně říkalo — ještě za naší paměti, jako místo nad městem, ale vlastně za městem, jehož celoroční klid přerušily jen dny oslav zemských patronů. Ti, kdo sem přicházeli, nenacházeli vlídné přijetí. Vše bylo zamčeno a žaluzie spuštěny. Obecnému návštěvníku se otvíraly jen kostely a ze staré slávy Hradu viděl jen něco z opuštěného paláce českých králů, který se nepodařilo skrýt jednotvárnou barokní fasádou. Dojem, který si odtud odnášel, nedával příležitost rozptylovat se v jednotlivostech a v turistické podívané, ale soustředil se ve výmluvnou a názornou rekapitulaci osudů národa.

Za dnešních dnů je Hrad jedním z nejrušnějších míst celého města a jeho branami projdou ročně na milióny počítané zástupy návštěvníků. Vše je zde pro ně připraveno, všechno otevřeno, mnohé je přístupno a další pozoruhodnosti se chystají. Ti, kdo sem přicházejí, jsou z velké většiny účastníci organizovaných výprav, a mají vidět v krátkém čase co nejvíce, nejlépe všechno, a tak se návštěva a prohlídka mění většinou ve chvatné proběhnutí. Jsme jistě hrdi na to, že Hrad k sobě láká takovou pozornost. Je však oprávněna obava, že v záplavě podrobností pomíjí se podstatné a že velký zážitek, ke kterému je Pražský hrad předurčen, se ztrácí ve spěchu, zmatku a únavě.

Na tomto stavu nemá však vinu jen dnešní povrchní turistický ruch. Více než vydatně k němu přispívá způsob, kterým Hrad jeho četným návštěvníkům představujeme. Dnes působí jako pestrá mozaika jednotlivostí. Z této mnohosti je třeba vyzdvihnout hlavní akcenty, využít všech příležitostí, jež se k tomu nabízejí a jež jsou stále nevyužity.

Těmi akcenty jsou přirozeně katedrála a starý palác. Oběma stavbám byla věnována v nedávné minulosti velká pozornost a nešetřilo se zde náklady. Dostavba katedrály, ať jakkoli posuzovaná, jeví se nám v dnešní naší situaci jako závratný výkon technický a organizační a neméně obdivu zasluží rekonstrukce starého paláce, třebaže nepůsobí navenek tak okázale. Vždyť palác se téměř hroutil pod vahou vladislavské klenby, kterou bylo nutno zachytit, bylo třeba zpevnit veškeré zdivo, na kterém spočívá, podezdít jeho základy až na skálu do hloubky někde více než 10 metrů. Obě tato velká díla se však zastavila před samým ukončením, z různých sice příčin, ale se stejným výsledkem, a proto je dodnes ukazujeme v provizorně ukončeném, nehotovém stavu, jenž nezasvěcenému skrývá často to hlavní, co lze zde vidět. To platí zejména o starém paláci, kde nedostatky nejvíce bijí do očí a jemuž proto jsou tyto řádky věnovány.

Dnešní podoba starého paláce vznikla tím, že při rekonstrukci se přišlo na nové, nesmírně zajímavé nálezy, jež starší pozoruhodnost architektonickou rozmnožily o další pozoruhodnosti historické a archeologické. Vladislavská výstavba, dříve tvořící celkový dojem paláce, objevila se nyní jako vyvrcholení dlouhého stavebního vývoje sídla českých panovníků, sahajícího do samých počátků českého státu, ba českého kmene. Tak zde byly vytvořeny podmínky pro novou, a to neobyčejně závažnou větev jeho prohlídky. Tato nová podívaná, zde dnes pouze načrtnutá, je svým obsahem neobyčejně rozmanitá, ale také nejasná. Nejen pro obecného návštěvníka, ale i pro odborníka tak, že posud nebyl podán soustavný výklad všeho nalezeného. Všechny pozoruhodné jednotlivosti nespojují se zde ve srozumitelné celky a nadto je pozornost návštěvníka odváděna nepřipadnou výstavní instalací. Zpřístupněním objevů vzniká tak v paláci útvar zřetelně odlišný od dosavadních interiérů paláce vladislavského, kde důraz je položen na architekturu a historické události, útvar, kde převládá zájem o archeologický rozbor. V dnešním stavu nejsou oba tyto útvary, z nichž každý má zcela jiné ovzduší, náležitě odlišeny a navzájem se pronikají na velkou újmu obou.

Jednou z hlavních snah, které musí být vodítkem konečné úpravy paláce, je snaha oddělit oba okruhy, architektonický a archeologický. Teprve potom lze oba uvést do konečného stavu, každý podle požadavků jemu náležitých. Okruhy musí však současně na sebe navazovat tak, aby návštěvník jimi procházející měl souvislý obraz o vývoji paláce, třebaže s rozdílným akcentem představený.

Palác však není jen předmětem návštěvnických prohlídek, ale je dodnes živou budovou, a jsme na to hrdi, že jí je. Bývá k tomu provizorně upravován a zařizován, což je nedůstojné slavnostní auly státu, jež si vyžaduje zařízení definitivní, počítající sice s hranicemi danými historickým prostředím, ale přesto splňující nezbytné civilizační požadavky.

Je tu tedy velmi rozmanitý soubor nároků, s nímž je třeba se vyrovnat v konečné fázi úprav. Je nutno je řešit ve vzájemných vztazích a podle jednotné koncepce, aby znovu vznikl dnes rozptýlený dojem celku.

Podávám zde ve stručnosti návrh takové úpravy, jak vyšel z mé práce posledních let, sledující tento cíl.

Vstupem do paláce jsou dnes dveře pod přístřeškem barokního balkónu na třetím nádvoří. Malé předsálí je architektonicky neurčitý prostor a z něj vede cesta přímo do jádra celé stavby, jímž je Vladislavský sál. Je to nástup, vyvolaný praktickými ohledy, ale potlačující původní skladbu prostorů, osnovu celé stavební kompozice a základnu jejího architektonického účinku. Původně se vstupovalo z Jiřského náměstí, Rejtovým portálem na Jezdecké schody a odtud do předsálí s lodžíí, otvírající pohled na palácový dvůr. Teprve odtud se pak vešlo do sálu samotného. Sál neměl výraznou orientaci, ale místo, kam dnes přivádíme návštěvníka přímo, bylo místem nejvýznamnějším, neboť zde se čekalo na královské audience. Architektonickou obnovu sálu dnes z velké části hotovou je třeba proto dokončit obnovou původní následnosti jednotlivých prostorů. Zůstane-li dnešní vchod zachován z důvodů praktických, je třeba mu navrátit jeho původní, podružný ráz. Obnova původního vchodu nepůsobí zvláštní nesnáze a přinese naopak dispoziční výhody. Na Jezdecké schody lze se totiž dostat i z třetího nádvoří, přes palácový dvůr a podloubí zemských desek, takže návštěvník bude mít příležitost

prohlédnout si cestou průčelí paláce a projít středověkým prostředím dvora a původním sledem vstupních prostor dříve, než vstoupí do sálu samotného. Dnešní náhlý přechod z ovzduší barokního zámku přímo do jádra středověkého hradu bude tak upraven ve prospěch významné středověké složky.

Dispoziční výhody nástupu takto vedeného jsou dány tím, že v nižším patře, v úrovni palácového dvora, je možno rozvinout vstupní prostory a příslušenství, potřebné ke shromáždění v sále. Je to zejména velká sloupová síň pod sněmovnou, místnost krásná a bez historické závažnosti, jíž lze využít jako monumentální předsíň prohlídky s prodejnou publikací a průvodcovskou službou v sousedních místnostech. Při shromážděních v sále instalovala by se zde šatna, jinak složená v truhlách. Z této vstupní síně rozdělí se cesta k oběma úsekům prohlídky: k prohlídce zbytků starších staveb v nižších patrech a k prohlídce paláce vlastního. Zde bude příležitost i k odpočinku mezi oběma prohlídkami a nutné příslušenství v blízkosti.

Prohlídka dolních částí paláce začíná dnes obvykle návštěvou klenutých sálů v přízemí gotického paláce, po níž se jde dolů do románských sklepů. Ty jsou velmi působivé a návštěvník je proto často pokládá za důležité prostory paláce. Je však stejně dobře možno sestoupit nejprve na úroveň románského dvora, odkrytého pod arkádami, projít podél severní zdi románského paláce se zbytkem okrouhlé věže a vstoupit na původní úroveň přízemí do románské kaple, dnes nepřístupné a odtud dále do nižšího polopatra, jež je v úrovni přízemí románského paláce. Teprve potom se sestoupí do sklepů a tak se jasněji objeví obraz původní stavby. Vedle sklepů se zachovala románská brána, jejíž oblouky lze otevřít a projít jimi k novému schodišti, jež povede vzhůru do sklepa pod Zeleným pokojem. Zde skončí prohlídka částí románské stavby a začne prohlídka paláce gotického. V přílehlých vykopávkách pod třetím nádvořím lze ukázat něco z jeho vnější úpravy a jižním ze dvou původních portálů se vejde nejprve do klenuté místnosti při hradbě, potom do sloupové síně Václavovy a do přílehlé části arkád. Návštěvník projde pak krásnými klenutými sály v přízemí a vrátí se opět do vstupní síně pod sněmovnou, odkud začal svou prohlídku. Tímto způsobem lze spojit rozptýlené části v obraz podle možnosti souvislý a chronologicky odstupněný. Ráz zbytků obou starších staveb je rozdílný, jakož i stupeň jejich úplnosti, takže v části románské bude pozornost soustředěna k archeologické analýze stavby, v části gotické, kde je vhodná příležitost k doplnění některých prostorů, například Václavovy sloupové síně, i k vyšším architektonickým celkům. Zde je možno myslet i na vhodnou instalaci.

Druhým oddílem prohlídky bude prohlídka paláce vladislavského, jež nyní začne v původním sledu vstupních prostor. Palác je po stránce stavební z větší části upraven, takže zbývá dokončit jen málo, zejména v křídle starých pokojů. Některé ze zbývajících úprav jsou však velmi náročné, jako například výměna podlahy ve Vladislavském sále. Náléhavá a přitom náročná je i obnova vytápění. Je zde dnes klimatizační zařízení více než třicet let staré a ve své době postavené jako provizorium. Vyhovuje sice do dnes svému účelu, ale velké přírodní kanály zabírají podstřešní ochozy a zatěžují klenbu, jež by měla být co nejdříve odlehčena. Nejlepší náhradou by bylo sálové topení elektrické, umístěné pod podlahou sálu, kde by ovšem v tomto případě dřevo muselo být nahrazeno kamenem nebo keramikou. K vytápění ostatních menších místností by se hodilo komorové topení, napojené na celkový systém hradní.

Dalším důležitým úkolem je obnova původních dispozičních vazeb. To plyne nejen z ohledů k ceně historické architektury, ale i ze snahy obnovit jeviště významných historických událostí. Palác je nutno chápat jako jedinečnou památku historickou, jež se stala ve své konečné podobě svědkem posledních dob samostatného státu českého. Vznikl v době, kdy dlouho se připravující organizace českého státu vykrystalizovala ve vládu dvojí moci, královské a stavovské, v jejichž srážce stát nakonec ztratil svébytnost. To vše je zapsáno ve zdech paláce a na to je třeba znovu upozornit.

O dobovém životě v paláci najdeme řadu zpráv v pramenech. Není jich tolik, kolik bychom si přáli, přece však dosti, abychom vzájemným doplněním došli k dosti jasnému obrazu. Starý palác vladislavský nebyl královským palácem ve starém slova smyslu, ale vládní budovou, určenou jak pro krále a dvůr, tak pro sněm a jeho úřady. Proto také sál, jeho nejvýznamnější prostora, není královským sálem starých paláců, středem králova dvora, ale veřejným prostranstvím, místem obecně přístupným i prostému lidu, o jehož návalu zde často čteme. Je velikou předsíní, tím, čím je mázhaus v měšťanském domě a z něj teprve se přichází do jednotlivých prostor obytných a úředních. Proto v sále samém nedošlo k žádné významné události, byly zde jak známo i krámy podél zdí a konaly se zde dvorské hry, sotva však jezdecké turnaje, jak o nich dává zprávu pozdní kronika Beckovského. Teprve v době, kdy dvůr opustil Prahu, pořádaly se zde korunovační hostiny. Král tudy procházel ozbrojeným špalírem, nejčastěji při cestě do sněmu. Proto také sál nebyl orientován k jednomu ze svých čel — jak si dnes často představujeme, ale k oběma svým koncům, východnímu a západnímu. Odtud se vcházelo do soudní světnice a zemských úřadů na jedné, ke královskému dvoru na druhé straně. U obou hlavních dveří byly velké krby, u nichž se čekající ohřívali a rokující scházeli.

Hlavní prostorou stavovské oblasti byla stará sněmovna, místo nejvyššího zemského soudu, jenž byl zákonodárnou institucí státu. Dodnes zachované zařízení, třebaže pocházející z posledních dob této ctihodné instituce, ukazuje výmluvně strukturu staročeského parlamentu. Přes zvýšenou katedru vystoupilo se do klenuté místnosti zemských desek, trezoru, v němž se uchovávaly soudní výroky, tvořící ve svém celku zemský zákoník. Naproti portálu sněmovny, přes sál, byly dveře do světnice menších úředníků zemských, stálého sboru denně úřadujícího, zatímco soud s nejvyššími úředníky zasedal jen dvakrát do roka. Světnice byla v křídle vystupujícím kolmo z paláce a byla ubourána za josefinských nouzových úprav. Nedávno byla z ní zřízena, bohužel, vyhlídková terasa. Za habsburských králů, kdy státní správa se začala rozrůstat, byla tato středověky prostá dispozice rozšířena o další místnosti, v tak zvaném křídle zemských desek, čemuž padla za obět část monumentálních vstupních prostor stavby Vladislavovy. Místnosti však dodnes zachovaly mnoho ze svého původního zařízení a otvírá se zde jedinečná příležitost obnovit autentické prostředí ústředního úřadu českého státu v 16. a 17. stol. Ze západního konce sálu vcházelo se pak do místností vlastního královského dvora, jež zaujímal křídla zvaná staré a nové pokoje. Nové pokoje v jižním křídle sloužily svému původnímu účelu ne více než 50 let, po kterých byly část po části zabírány královskými úřady — českou komorou, kanceláří a kanceláří říšskou. V této podobě, rovněž s podstatnými zbytky původního zařízení, dochovaly se až dodnes. Jako dějiště významných událostí z českého povstání z r. 1618 jsou již

dnes jedny z nejpozoruhodnějších prostor starého paláce. Podstatně jinak je tomu ovšem v křídle starých pokojů, jež přiléhá k sálu směrem západním. Zde došlo totiž při Pacassiho přestavbě ke změně výšek stropů, takže z původní stavby zbyly jen nosné zdi. Je to velká škoda, protože zde byly hlavní místnosti paláce, osobní a audienční pokoje královny. Ve vladislavské době byly zde tři etáže, v přízemí a patře se dvěma čtvercovými a jedním obdélným sálem. O nejvyšším patře není nic známo, nesahalo však výše než po druhé patro dnešní úrovně, takže dnešní nejvyšší patro bylo za Pacassiho zcela znovu vystavěno. V přízemí byla důležitá místnost zvaná Zelený pokoj, kde zasedaly královské soudy, komorní, dvorský a lenní. Sousední místnost, dnešní vstupní místnost sálu, byla její předsíní. Za Zeleným pokojem vstupuje se do úzké komory, bohatě sklenuté a známé pod jménem Vladislavovy ložnice, kde byl nepochybně archiv královských privilegií a významných dokumentů dvorských, přístupný podobně jako u světnice soudu zemského, přes zvýšenou katedru. V Zeleném pokoji se zachovala gotická okna a krásná keramická dlažba, ale prostor je porušen vestavěnou chodbou na kostelní oratoř, již je třeba upravit a tak vrátit této významné místnosti paláce její důstojnost, i když ne její podobu. Horší je situace v prvním patře, kde původní královny pokoje byly přestavěny a zkráceny novou chodbou na oratoř. Ani strop, ani podlaha nejsou v původní úrovni a celé toto kdysi ústřední místo paláce slouží dnes jako podružné úřadovny. Zůstal pouze půdorysný rozvrh králova příbytku, k němuž se chodilo nádherným schodištěm při nových pokojích a po kamenné pavlači na hradbě. Vstupem byla obdélná rytířská světnice, místo stráže královny, odkud se přišlo do síně, antekamery, jak se jí říká v době Rudolfové, a potom do vlastního pokoje králova nad Zelenou světnicí. Vzhledem k historickému významu místa bylo by záhodno obnovit aspoň půdorysnou rozlohu těchto místností a připojit je k prohlídce paláce. Po českých a moravských zámcích jsou rozptýleny kopie velkých portrétů českých panovníků, jejichž originály shořely při požáru hradu v r. 1541. Je jich kolem čtyřiceti a představují souvislou řadu panovníků od Kroka až po prvního Habsburka, v jehož době vznikly. Nabízí se možnost tuto jedinečnou galerii obnovit právě v těchto dnes prázdných královských prostorách — ať přenesením existujících nebo provedením nových kopií — a nahradit tak dnes chybějící vrchol celé dispozice.

Tímto způsobem by se daly s náklady celkem nepatrnými odstranit hlavní nedostatky dnešního stavu a vyvstal by opět velkolepý celek uměleckého díla a zároveň jedinečný obraz historických událostí.

Působil by tím více, že ani dnes není palác místem opuštěným, že dodnes žije a slouží a že je dodnes spojen se slavnostními chvílemi našeho národa a státu.

Nejvýznamnější stavba Pražského hradu zaujala by opět své místo na vrcholu složitého stavebního organismu a architektonická působivost Hradu získala by pevnou a významnou osu.